

МИРОШНИЧЕНКО С.С. СОЦИАЛЬНО-ПРАВОВАЯ СУЩНОСТЬ ПРЕДУПРЕДИТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ОРГАНОВ ПРОКУРАТУРЫ

Рассмотрены концептуальные аспекты социально-правовой сущности осуществления предупредительной деятельности органами прокуратуры. Показано, что предупредительная деятельность органов прокуратуры является результатом реализации законодательно закрепленных функций и содействует реальной защите прав и свобод человека и гражданина, государственных интересов, укреплению законности и правопорядка, сдерживанию преступности и иных правонарушений в стране.

***

MIROSHNICHENKO S.S. SOCIAL-LEGAL ESSENCE OF PRECAUTIONARY ACTIVITY OF ORGANS IN OFFICE OF PUBLIC PROSECUTOR

Office organs of Public Prosecutor consider conceptual aspects of social-legal essence of realization in precautionary activity. It is shown, that precautionary activity of organs in Office of Public Prosecutor grows out realizations of legislatively fixed functions and, restraint of criminality and other offences strengthening of legality and the law and order promotes in the country to real protection of rights and freedom of the person and the citizen, the state interests

УДК 343.121.4+347.943(477)

В.А. МОВЧАН

Василівський аграрний технікум Таврійської державної агротехнічної академії

**АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗАХИСТУ СВІДКІВ ТА ПОТЕРПІЛИХ
ЗА ЧИННИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ**

Запропоновано несення відповідальності свідка за відмову давати показання при наявності реальної загрози його життю, здоров'ю чи майну, а також його рідним та близьким.

Як вже було зазначено раніше, проблема забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства, в тому числі і свідків, знаходиться в центрі судових систем у багатьох європейських країнах. Це пов'язано, насамперед, з тим, що нині в Європі, як і в усьому світі, спостерігається значне зростання кримінальної активності, пов'язаної з тероризмом та організованою злочинністю. Злочинці посилюють намагання усіма можливими способами порушити нормальне функціонування кримінальної юстиції. У хід йдуть погрози насильством, підкуп судових чиновників та систематичний тиск (у тому числі залякування) на свідків і потерпілих або навіть їх фізичне усунення. Тому захист цих осіб, членів їх сімей та близьких родичів став нагальною необхідністю. Це обов'язок державних органів, який має реалізовуватися з метою забезпечення цілісності та ефективності кримінального правосуддя.

Метою статті є аналіз деяких аспектів щодо сучасного стану в державі з питань захисту свідків та потерпілих. Її новизна міститься пропозиціях відповідальності свідка за відмову давати показання при наявності реальної загрози його життю, здоров'ю чи майну, а також його рідним та близьким.

Як відомо, давати правдиві свідчення є обов'язком кожного громадянина. Загалом норма повинна виконуватися беззастережно. Однак за сучасних умов свідка та потерпілого, насамперед, хвилюють питання забезпечення їх власної безпеки і безпеки членів їх сімей, та близьких родичів. Тому суд і правоохоронні органи повинні звертати увагу на проблеми тих осіб, свідчення яких у багатьох випадках відіграють вирішальну роль при встановленні істини у справі. Обов'язку свідка давати правдиві показання має відповідати зобов'язання держави гарантувати йому можливість реального захисту.

Нині відбувається зміщення акценту від обов'язку свідка давати правдиві показання до зобов'язання держави забезпечити ефективні заходи безпеки цієї особи. Одним з перших кроків у цьому напрямку в нашій державі було прийняття відповідної законодавчої бази. З того часу пройшло більш як вісім років, але передбачені заходи забезпечення безпеки застосовуються дуже рідко. Так, у 2001 р. серед 250 осіб, стосовно яких було прийнято рішення про забезпечення їх безпеки, налічувалось лише вісім потерпілих і свідків, та один обвинувачений. У першому півріччі 2002 р. було забезпечено захист лише 3-х потерпілих. Тому, безсумнівно, з вищенаведеного випливає висновок, що стан забезпечення безпеки таких осіб є незадовільним і не гарантує об'єктивного та неупередженого розгляду справ, захисту прав і свобод громадян.

У зв'язку зі сказаним, серед інших постає й таке питання: наскільки чинне законодавство відповідає вимогам європейського законодавства і рекомендаціям Ради Європи, зокрема в частині застосування такого передбаченого підпунктом «ж» п.1 ст.7 Закону «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» (далі - Закон) [1] заходу безпеки, як конфіденційність відомостей про свідка (про його анонімність), тобто створення умов, за яких відомості, які ідентифікують цю особу, мають бути невідомими обвинуваченому (підсудному).

Відповідно до п.1 ст.20 Закону підставою для життя заходів забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, тобто у виявленні, попередженні, припиненні, розкритті або розслідуванні злочинів, а також у судовому розгляді кримінальних справ, є дані, що свідчать про наявність реальної загрози їх життю, здоров'ю, житлу і майну. Тобто, рішення щодо забезпечення конфіденційності відомостей про свідка може бути прийняте

лише у тих випадках, коли встановлено, що життя та свобода цієї особи (у зв'язку з її допомогою слідству або суду) піддаються серйозному ризику. Як свідчить практика Європейського суду з прав людини, існують три базові умови, які повинні бути вивчені слідством або судом перед прийняттям рішення про надання свідку (далі під терміном «свідок») розуміється і потерпілий) анонімності: 1) життя та свобода свідка піддаються серйозному ризику (загрози); 2) докази свідків мають суттєве значення для встановлення істини у справі; 3) довіра до свідка не викликає сумнівів [2].

Згідно з рекомендаціями Комітету Міністрів Ради Європи серйозний ризик, насамперед, передбачає тиск на свідка. Під цим розуміється будь-яка пряма або непряма, чи потенційна загроза, що може завадити свідку давати показання. Дане поняття включає і залякування, що стає можливим в результаті факту існування злочинної організації, яка має репутацію такої, що вчиняє насильницькі злочини і здатна помститися, або факту належності свідка до обмеженої соціальної групи, через що він знаходиться в уразливому становищі. Тиск, причому, може вчинятися різними способами. Проте мета його одна - зруйнувати докази, що доводять вину обвинуваченого (підсудного), щоб добитися його виправдання, або, як виняток, подати докази проти підзахисного з метою винесення щодо нього обвинувального вироку. Тиск може вчинятися на свідка, а також на його близьких родичів чи друзів. Імовірність тиску зростає залежно від тяжкості злочинного діяння, а його ефективність підвищується, якщо він вчиняється організованою групою або злочинною організацією. Найчастіше тиск здійснюється у ситуаціях, коли:

- свідок є підлеглим особи, проти якої він дає показання;
- злочин вчинено організованою групою чи злочинною організацією;
- злочин вчинено в одній родині як соціально відокремленій групі.

Залежно ж від обставин, а також від виду вчиненого злочину тиск може мати різні форми. У більшості випадків це активні дії, які самі по собі утворюють склад злочину (фізичне насильство); залякування, яке можливе в силу обставин, що склалися (відкрита загроза застосування фізичного насильства); непряме залякування (наприклад, паркування автомобілів, які належать членам організованої групи або злочинної організації, про що свідок знає, біля його будинку); явно виражена, пряма загроза. Ситуаційне залякування впливає з самої природи організованої групи або злочинної організації. Його причиною може бути сам факт належності свідка до такої групи або організації. Можливе також заповдіння шкоди майну свідка, його залякування у залі судового засідання (демонстративна солідарність з підсудним, погрозиливі жести тощо).

Наскільки ж збігаються поняття «реальна загроза», передбачене у Законі, та «серйозний ризик»? Вважаємо, що останнє поняття є більш широким. Воно передбачає і потенційну загрозу. Оперування ж терміном «реальна загроза» нерідко призводить до зволікання з застосуванням заходів безпеки в умовах, коли існує загроза життю свідків. Слідчий (суддя), одержавши заяву (повідомлення) про таку загрозу, зобов'язаний перевірити її та прийняти рішення про застосування або відмову в застосуванні заходів безпеки (ч.3 ст.52¹ КПК). Адже нерідко йдеться про випадки, коли злочинцям нічого не відомо про особу як носія якоїсь інформації. І конкретній людині, виходячи з формальних ознак, у такому разі нічого не загрожує. Загроза з'явиться

лише тоді, коли про свідчення стане відомо зацікавленим у них особам. Таким чином, фактично забезпечення конфіденційності відомостей про особу можна розглядати як запобіжний захід. Однак воно необхідне з самого початку розслідування справ. Вживання ж у законодавстві України терміну «реальна загроза» інколи робить це неможливим.

Взагалі, є кілька факторів, які значно підвищують імовірність того, що свідок буде підданий тиску. До них, зокрема, належать такі: 1) насильницький характер злочину; 2) наявність у минулому зв'язків між свідком та обвинуваченим (підсудним); 3) належність особи до деяких груп населення, які легко піддаються залякуванню (особи похилого віку, неповнолітні, незаконні іммігранти) [3]. При цьому жителі районів, які піддаються впливу організованих груп і злочинних організацій, часто належать до декількох зі вказаних категорій, що значно підвищує імовірність того, що вони можуть стати жертвою залякування.

Для висновку про необхідність застосування заходів безпеки необхідно брати до уваги характер вчиненого злочину та характеристики осіб, які його вчинили, а інколи й їх оточення. Щоб позбутися сумнівів і невизначеності, які породжуються фактом використання анонімних свідків у змагальному процесі, необхідне застосування процедури перевірки, результатом якої має бути встановлення ступеня надійності свідка. Надання свідку права давати показання анонімно само по собі є ризикованим, оскільки у такому разі захист не може пересвідчитися в їх достовірності. За таких умов може бути відсутній справедливий баланс між сторонами. Основний же ризик полягає у наступному:

- анонімний свідок може виявитися ненадійним в силу причин, пов'язаних з його минулим (наприклад, раніше у нього спостерігались випадки розладу психіки, галюцинацій або просто тяжіння до брехні);
- він міг мати невиявлені контакти з обвинуваченим (підсудним), у разі встановлення яких стала б зрозумілою причина його упередженого ставлення до останнього;
- свідок може обмовити обвинуваченого (підсудного).

Під час забезпечення процедури перевірки необхідно враховувати декілька вузлових моментів. Повинна приділятися постійна увага додержанню правильного балансу між правом захисту мати доступ до максимального масиву інформації, яка стосується зібраних у справі доказів, і правом свідка не розголошувати дані про себе. Про надання свідку права виступати анонімно мають бути повідомлені обвинувачений (підсудний) та його адвокат. При цьому вони повинні бути наділені правом висловлювати свої міркування з цього приводу, задавати запитання, які стосуються минулого свідка, мати право оскаржити рішення про не розкриття його особи. Вивчення минулого свідка повинно проводитися слідчим (суддею, прокурором). Однак одержані при цьому відомості не можуть бути предметом відкритого судового розгляду. Слідчий (інша посадова особа) може бути викликаний до суду і допитаний про цілі та методи проведеного ним вивчення з метою встановлення відсутності у свідка наміру обмовити обвинуваченого (підсудного).

Доводиться констатувати, що законодавство України зазначеної вище процедури не передбачає. Проте й за нинішніх умов слідчий (суддя), наприклад під час допиту свідка, фактично встановлює його надійність. При цьому свідок може, зокрема, пояснити, чому він знаходився у тому місці, де було вчинено злочин, і ці відомості залишаються поза справою (на них поширюється режим таємності), оскільки їх оприлюднення може дати можливість

встановити дані про свідка зацікавленим у цьому особам.

Питання про суттєвість доказів також вирішується слідчим або судом. Адже п.1 ст.20 Закону розглядає як суб'єктів застосування заходів безпеки тих учасників кримінального судочинства, які заявили до правоохоронного органу про злочин або в іншій формі брали участь чи сприяли у виявленні, попередженні, припиненні та розкритті злочинів. Проте треба пам'ятати, що, незважаючи на те, що, відповідно до рішень Європейського суду з прав людини, у принципі можна використовувати у судочинстві показання анонімних свідків, необхідна наявність інших доказів, які підкріплювали би ці свідчення. Тому і обвинувальний вирок ні в якому разі не повинен ґрунтуватися виключно або вирішальною мірою на свідченнях таких осіб. Анонімні свідчення допускається використовувати лише у виняткових випадках.

Достовірність та надійність показань свідків, щодо яких застосовуються відповідні заходи безпеки у зв'язку зі вчинюваним на них тиском, повинні завжди піддаватися сумнівам. Тому наявність такого тиску має враховуватись (бажано, щоб це положення дістало закріплення у кримінально-процесуальному законодавстві). Суд повинен мати право не брати до уваги взагалі або нехтувати окремими моментами у показаннях таких свідків. Відповідно до фундаментальних принципів кримінального процесу (зокрема принципу незалежної оцінки судом зібраних доказів) держава має у законодавчому порядку забезпечити обмеження впливу показань залякуваного свідка на результат процесу, а також можливість визнання останнього недійсним і проведення повторного розслідування у кримінальній справі, якщо на свідка було вчинено тиск і суду

зрозуміло, що без цього результат кримінального процесу був би інший.

Взагалі, якщо держава гарантовано не забезпечує реальну та надійну безпеку свідка, то не вправі притягувати його до відповідальності. Пропонуємо внести зміни до правової норми щодо відповідальності свідка за відмову давати показання при наявності реальної загрози його життю, здоров'ю чи майну, а також його рідним та близьким.

Таким чином, вирішення у законодавчому порядку розглянутих нами проблемних питань відкриє можливість більш реального забезпечення прав усіх учасників кримінального судочинства

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» від 23.12.1993 р., № 3782-ХІІ // ВВР України. -1994. -№ 11. -Ст.51.
2. Ван Мехелен й другие против Нидерландов: Судебное решение от 23.04.1994 г. // Европейский суд по правам человека: Избранные решения в 2-х томах. -М., 2000. -Т.2. -С.440-454.
3. Керри М.К. Запугивание потерпевших и свидетелей: Исследование проблемы и результаты // Зарубежный опыт правового регулирования по вопросам защиты участников уголовного судопроизводства и практика его применения. -М., 2000.

Надійшла до редколегії 17.03.2006

МОВЧАН В.А. АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ ЗАЩИТЫ СВИДЕТЕЛЕЙ И ПОТЕРПЕВШИХ ПО ДЕЙСТВУЮЩЕМУ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ УКРАИНЫ

Предложено несение ответственности свидетеля за отказ давать показания при наличии реальной угрозы его жизни, здоровью или имуществу, а также его родным и близким.

***

MOVCHAN V.A. PRESSING QUESTIONS PROTECTION OF WITNESSES AND VICTIMS UNDER THE CURRENT LEGISLATION OF UKRAINE

It is offered responsibility of the witness for refusal to testify at presence of real threat of his life, to health or property, and also his relatives and relatives.

УДК 351.741+345.85

В.В. ПОСМЕТНИЙ, канд. юрид. наук

Харківський національний університет внутрішніх справ

НАПРЯМКИ ПРОФІЛАКТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДІЛЬНИЧНИХ ІНСПЕКТОРІВ

Виокремлено окремі напрямки профілактичної діяльності дільничних інспекторів, з'ясована їх сутність та особливості, надані пропозиції та рекомендації, спрямовані на удосконалення організаційно-правових засад.

Серед суб'єктів профілактики правопорушень особливе місце займають дільничні інспектори міліції, які не тільки самі здійснюють спеціальні профілактичні заходи, але й забезпечують проведення таких заходів іншими державними органами та громадськими об'єднаннями, залучають громадян до участі в профілактичній діяльнос-

ті. Останнім часом в правничій літературі приділяється значна увага дослідженню питань профілактичної діяльності дільничних інспекторів міліції, чому присвятили наукові праці О. Андрєєва, О. Бандурка, І. Голосніченко, Г. Запорожцева, Я. Кондратьєв, А. Комзюк, О. Литвинов, П. Мукашев, М. Тучак, В. Черній та інші. Однак не дивля-